

DEUS SABADIUS. VARIANTE GRAFICE ALE LUI SABAZIOS ÎN SPAȚIUL MOESIAN

Cultul lui Sabazios s-a bucurat de o mare popularitate în epoca romană, răspândindu-se din Anatolia în Grecia, Balcani, Italia, Galia, Germania și în nordul Africii. Numele său a cunoscut un număr semnificativ de variante de scriere în sursele literare și epigrafice, latine și grecești. Dintre acestea, formele *Sabadius*, *Sebadius*, *Savadius*, *Σαβάδιος* au fost uneori explicate printr-o pronunție sau grafie particulară, de origine tracă sau moesiană. Studiul de față își propune reevaluarea acestei ipoteze prin examinarea atentă a dosarului atestărilor¹, îmbogățit de noi inscripții, în contextul altor variații similare din textele latine și grecești contemporane.

În 1896, Paul Kretschmer a avansat pentru prima oară teoria unei unități lingvistice traco-frigiene², idee care a devenit ulterior populară printre lingviștii care au studiat enigmaticele și fragmentarele limbi indigene din Balcani și Anatolia. Această interpretare este astăzi depășită: frigiana, cunoscută din sute de inscripții, se prezintă ca o limbă indo-europeană apropiată de limba greacă³. În viziunea lui Kretschmer, numele original ar fi fost *Savadius*, formele cu *z* fiind explicate prin presupunerea unui fenomen de asibilare a grupului *di* în traco-frigiană⁴. Giuliano Bonfante a dezvoltat această idee mai departe, oferind o etimologie atrăgătoare dar speculativă, care a fost preluată îndeosebi de cercetătorii limbilor trace în virtutea presupusei unități traco-frigiene: Sabazios <i.e. *svob^h*od*^h*io-s* „eliberatorul”, pornind de la v. bg. *svobodъ* „liber” și *Ἐλευθέριος*, un epitet al lui Dionysos⁵.

---

¹ Margarita Tacheva-Hitova, *Eastern Cults in Moesia Inferior and Thracia (5th Century BC–4th Century AD)*, Leiden, Brill, 1983, pp. 162-189; Eugene E. Lane, *Corpus Cultus Iovis Sabazii (CCIS)*, vol. II (*The Other Monuments and Literary Evidence*), Leiden, Brill, 1985; Idem, *Corpus Cultus Iovis Sabazii (CCIS)*, vol. III (*Conclusions*), Leiden/New York, Brill, 1989.

² Paul Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der Griechischen Sprache*, Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1896, pp. 173-243.

³ Claude Brixhe, *Phrygian*, în Roger D. Woodward (ed.), *The Ancient Languages of Asia Minor*, Cambridge/New York, Cambridge University Press, 2008, p. 72; Benjamin W. Fortson IV, *Indo-European language and culture: an introduction*, ed. a 2-a, Oxford / Malden (Massachusetts), Wiley-Blackwell, 2010, pp. 462, 464.

⁴ Kretschmer, *Einleitung*, pp. 195-196.

⁵ Giuliano Bonfante, *Sabazios-Svoboda et Libérateur*, în *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, VII, 1939-1944, pp. 41-46; Vladimir I. Georgiev, *Raporturile dintre limbile dacă, tracă și frigiană*, în *Studii Clasice*, II, 1960, p. 43; Ion I. Russu, *Limba traco-dacilor*, ed. a 2-a, București, Editura Științifică, 1967, p. 118; Vladimir I. Georgiev, *Thrakisch*

Izvoarele epigrafice au confirmat însă originea anatoliană a cultului lui Sabazios, fapt de altfel susținut de majoritatea surselor literare⁶. Astfel, studiile mai recente cu privire la cultul lui Sabazios în Tracia și Moesia nu mai afirmă o origine locală, ci doar existența unor influențe: Eugene Lane explică formele cu d printr-o variație grafică, de sorginte traco-moesiană, a numelui acestui zeu⁷.

Întrucât forma *Sabadius* nu apare înainte de epoca romană și nu este întâlnită în inscripțiile din Tracia, analiza mea are ca punct de plecare atestările epigrafice din provinciile romane Moesia Superior și Inferior, prezentate în tabelul următor:

Inscripție	Loc descoperire	Datare (p.Chr.)	Divinități invocate
AE 1908, 141	Višovgrad, Bulgaria (lângă Nicopolis ad Istrum)	sf. sec. II	<i>Iovi Sabadio et Mercurio</i>
AE 1892, 107 = CIL 3, 12429	Pavlikeni, Bulgaria (lângă Nicopolis ad Istrum)	epoca Severilor	<i>Iov(i) Sabadio et Mercur[i]o</i>
AE 1998, 1137	Svištov, Bulgaria (Novae)	sec. III	<i>Sabadio</i>
IGB II, 677	Nikyup, Bulgaria (Nicopolis ad Istrum)	epoca Severilor	<i>θειῶ ἐπηκόω Σαβαζίω Ἀρσιληνω⁸</i>
IGB II, 678	Nikyup, Bulgaria (Nicopolis ad Istrum)	epoca Severilor	<i>[θεᾶς] Ἰδείας μεγάλης [καὶ τοῦ Διὸς Ἡλίου μεγί[στ]ω Σεβαζίω Ἀ[ρσιλη]νω</i>
CIL 3, 7448	Mihailovgrad, Bulgaria (Montana)		<i>Numini Sabazio⁹</i>
IMS II, 39 = SEG 36, 679	Kostolac, Serbia (Viminacium)		<i>[Σ]αβαζίω.</i>
IMS III, 2, 13 = AE 1962, 338 = AE 1966, 338	Ravna, Serbia (Timacum Minus)	anul 241	<i>Saba[z]ijo paterno A[ug(usto)]</i>

Varianta *Sabadius* se regăsește doar pe trei inscripții latine, provenind dintr-o arie geografică restrânsă, situată pe malul stâng al râului Iatrus, în jurul orașelor

und Dakisch, în ANRW, vol. II.29.2, 1983, pp. 1155, 1157; Ivan Duridanov, *Thrakische und dakische Namen*, în Ernst Eichler et alii (ed.), *Namenforschung. Name Studies. Les Noms Propres*, vol. I, Berlin/New York, Walter de Gruyter, 1995, p. 830.

⁶ Sherman E. Johnson, *The Present State of Sabazios Research*, în ANRW, vol. II.17.3, 1984, pp. 1585-1587; Lane, CCIS III, pp. 1-10; Isabelle Tassignon, *Sabazios dans les panthéons des cites d'Asie Mineure*, în *Kernos*, 11, 1998, pp. 189-208.

⁷ Lane, CCIS III, pp. 38-39.

⁸ Epitetul *Ἀρσιληνος* este derivat probabil din numele unei localități. Vezi Tacheva-Hitova, *Eastern Cults*, p. 163.

⁹ Lectura inițială a fost *Numini Sara[p]i*. Vezi Tacheva-Hitova, *Eastern Cults*, p. 162 și Lane, CCIS II, p. 6.

Novae și Nicopolis ad Istrum¹⁰, o regiune unde dedicațiile și comemorările de pe monumente au fost scrise și în latină, și în greacă¹¹. Aparent avem un fenomen care trebuie pus în legătură cu limba inscripțiilor, nu unul care ține de o limbă de substrat și care s-ar fi manifestat fără discriminare, atât în textele latine, cât și în cele grecești.

Mult mai numeroase sunt atestările acestor forme în afara spațiului moesian. Un altar de marmură, ridicat în anul 241 la Roma, a fost închinat lui *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) Deo Sabadio* de 14 cavaleriști din *ala I Dardanorum*¹², pe atunci cantonată în Moesia Inferior, la Arrubium (Măcin, România)¹³. În Latium, alte două monumente au fost puse în onoarea unor *sacerdotes sacrorum Savadiorum*¹⁴. În Grecia, la Koroneia, o inscripție de epocă romană a fost dedicată lui *Σαβαδίω*¹⁵, iar în Phrygia, într-o mică așezare în apropiere de Dorylaion pe nume Marlakkos sau Marlakkon (astăzi Avdan, Turcia), trei inscripții databile în secolele II-III p. Chr. poartă dedicații către *Διὶ Βροντῶντι κὲ Σαουαδίω*¹⁶. Variantele în care *z* este înlocuit de *d* apar și în sursele literare: *Sabadius* în secolul al II-lea p. Chr. în *Metamorfozele* lui Apuleius (VIII, 25)¹⁷, *Σαβάδιος* în *Contra Celsum* (I, 9)¹⁸, lucrare apologetică creștină a lui Origen, scrisă în anul 248, *Sebadius* în *Adversus Nationes* a lui Arnobius (V, 21, 6)¹⁹, compusă în jurul anului 303, și apoi, în secolul al V-lea, în *Saturnalia* lui Macrobius (I, 18, 11)²⁰. În sfârșit, în *Etymologicum Gudianum*, un

---

¹⁰ Deși situat la nord de munții Haemus, Nicopolis ad Istrum și teritoriul său au fost incluse în provincia Moesia Inferior abia în anul 193. Vezi Dilyana Boteva, *The South Border of Lower Moesia from Hadrian to Septimius Severus*, în *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, Belgrad, Archaeological Institute, 1996, pp. 173-176.

¹¹ Agnieszka Tomas, *Inter Moesos et Thraces. A Contribution to the Studies on the Rural Hinterland of Novae in Lower Moesia*, în *Archeologia*, 58, 2007, pp. 44-45.

¹² *CIL* 6, 31164.

¹³ Florian Matei-Popescu, *The Roman Army in Moesia Inferior*, București, Conphys, 2010, pp. 170-171.

¹⁴ *CIL* 10, 5197 = *AE* 2005, 317 și *AE* 1996, 350 = *AE* 2008, 297.

¹⁵ *SEG* 40, 410.

¹⁶ *SEG* 38, 1306, 1307A și 1308.

¹⁷ G. F. Hildebrand (ed.), *L. Apuleii Opera Omnia*, Leipzig, Knobloch, 1842, p. 724.

¹⁸ Miroslav Marcovich (ed.), *Origenes Contra Celsum libri VIII*, Leiden/Boston/Köln, Brill, 2001, p. 12.

¹⁹ Franz Oehler (ed.), *Arnobii oratoris Adversus nationes libri septem*, Leipzig, Tauchnitz, 1846, p. 227.

²⁰ Ludwig von Jan (ed.), *Macrobii Ambrosii Theodosii Saturnaliorum libri VII*, Quedlingburg/Leipzig, Gottfried Bass, 1852, p. 173.

lexicon bizantin redactat în secolul al XI-lea, găsim vocea *Σαβανδίοϛ*²¹, fără îndoială o formă coruptă a lui *Σαβάδιοϛ*.

Toate aceste atestări par a indica existența câtorva tradiții independente, prezente începând cu secolul al II-lea p. Chr. în texte latine și grecești deopotrivă, atât în cele literare dar și în inscripțiile din diverse regiuni cum ar fi Moesia, Latium sau Phrygia. Pentru a lămuri natura acestor tradiții, consider că este important să urmărim unele schimbări fonetice petrecute în limbile în care aceste texte au fost scrise, precum și consecințele lor asupra variațiilor de scriere.

În latina din epoca imperială s-au petrecut câteva procese de palatalizare a consoanelor oclusive, mai ales înainte de vocalele anterioare *e* și *i*, evoluții care au continuat și în limbile romanice²². Astfel, începând cu secolul al II-lea, grupul *di* pronunțat asibilat a fost uneori redat prin *dz* sau *z*²³. Printre cele mai timpurii exemple se numără o serie de atestări din nordul Africii: *oze* în loc de *hodie* pe o inscripție în mozaic din Mauretania Caesarensis²⁴, *azutoribus* în loc de *adiutoribus* pe un monument votiv pus la Lambaesis, în Numidia²⁵ și *Azabenico* în loc de *Adiabenco* pe un miliar din 195, ridicat în vecinătatea anticului Rapidum, în Mauretania Caesarensis²⁶. Totodată, secvența *di* a devenit o grafie alternativă, hipercorectă pentru sunete precum */z/*, */dz/*, */dʒ/*, dar și pentru transcrierea lui *ʒ*²⁷. Fenomenul este atestat copios după secolul al III-lea, mai ales în cuvintele împrumutate din greacă (*baptidiare* „a boteza” < βαπτίζω, *oridia* „orez” < ὄρυζα, etc.), dar există câteva cazuri discutabile, mai timpurii²⁸. Aici se cuvine să semnalez existența unui text mai puțin cunoscut: analele lui Granius Licinianus, compuse

²¹ Friedrich Wilhelm Sturz (ed.), *Etymologicum Graecae linguae Gudianum et alia grammaticorum scripta e codicibus manuscriptis nunc primum edita*, Leipzig, Weigel, 1818, coloana 495.

²² Michele Loporcaro, *Phonological processes*, în Martin Maiden, John Charles Smith, Adam Ledgeway (ed.), *The Cambridge History of the Romance Languages*, vol. I (*Structures*), Cambridge/New York, Cambridge University Press, 2011, pp. 143-150; James Noel Adams, *Social Variation and the Latin Language*, Cambridge/New York, Cambridge University Press, 2013, pp. 118-123.

²³ Haralambie Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București/Paris, Editura Academiei/Les Belles Lettres, 1978, p. 198; Veikko Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, ediția a 3-a, Paris, Klincksieck, 1981, pp. 52-53; Loporcaro, *Phonological processes*, pp. 144-145; Adams, *Social Variation*, pp. 120-122.

²⁴ *CIL* 8, 8424.

²⁵ *CIL* 8, 18224.

²⁶ *AE* 1994, 1901b.

²⁷ Frédérique Biville, *Les emprunts du latin au grec. Approche phonétique*, vol. I (*Introduction et consonantisme*), Paris-Louvain, Peeters, 1990, pp. 129-131.

²⁸ Eadem, *Les emprunts*, p. 130; Jaime B. Curbera, *A Curse Tablet from Emporiae (IRC III 175)*, în *ZPE*, 110, 1996, pp. 292-294.

probabil în prima parte a secolul al II-lea p. Chr. și păstrate într-un singur manuscris redactat în unciale în secolul al V-lea și refolosit ca palimpsest²⁹, unde Ariobarzanes, numele regelui Cappadociei, este transcris *Ariobardianes* (XXXV, 78, 1)³⁰.

De asemenea, oclusivele sonore din limba greacă s-au transformat în spirante, procesul fiind încheiat în secolul al IV-lea p. Chr. Pronunția spirantă a lui *d* este atestată încă din secolul al III-lea, când apar oscilații grafice între δ și ζ ³¹: de exemplu, pe papirusurile egiptene se găsesc forme ca $\Sigma\rho\acute{\alpha}\pi\iota\zeta\iota$ în loc de $\Sigma\rho\acute{\alpha}\pi\iota\delta\iota$ ³² și $\tau\rho\alpha\pi\epsilon\delta\iota\tau\alpha\iota$ în loc de $\tau\rho\alpha\pi\epsilon\zeta\iota\tau\alpha\iota$ ³³.

Variațiile de scriere ale numelui Sabazios sunt aproape contemporane cu aceste transformări și, prin urmare, formele *Sabadius*, *Sebadius*, *Savadius*, $\Sigma\alpha\beta\acute{\alpha}\delta\iota\omicron\varsigma$, $\Sigma\alpha\upsilon\acute{\alpha}\delta\iota\omicron\varsigma$ se pot explica ca variante grafice hipercorecte. O bună parte din inscripții se înscriu în tradiții epigrafice locale, în care textele au fost probabil adaptate după un tipar comun și astfel anumite convenții de scriere au fost și ele perpetuate³⁴. De exemplu, cele două monumente din teritoriul rural al orașului Nicopolis ad Istrum au fost dedicate lui *Iuppiter Sabadius* și Mercur, ambii dedicantii împlinindu-și promisiunea făcută zeilor pentru ei și pentru familia lor. De asemenea, nu este exclus să avem și un caz de etimologie populară: adjectivele *dius* (ca variantă a lui *divus*) și $\delta\acute{\iota}\omicron\varsigma$ aveau înțelesul de „divin, zeiesc” – este deci posibil ca unii dintre cei care scriau sau citeau aceste nume să le fi asociat cu natura intrinsecă a lui Sabazios ca divinitate.

Firește, este posibil ca unele pronunții locale să fie surprinse de neregularitățile ortografice din inscripții. Astfel de fenomene sunt însă extrem de greu de scos în evidență și dovezile trebuie analizate cu atenție. Nu cunoaștem limbile indigene vorbite în spațiul moesian³⁵ și în teritoriile învecinate. Materialul

²⁹ Karl August Friedrich Pertz, *Gai Grani Liciniani Annalium quae supersunt ex codice ter scripto Musei Britannici Londinensis*, Berlin, Reimer, 1857, p. I-III; Nicola Criniti, *Granio Liciniano*, în *ANRW*, vol. II.34.1, 1993, pp. 119-206.

³⁰ Pertz, *Gai Grani Liciniani Annalium*, p. 19.

³¹ Francis T. Gignac, *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods*, vol. 1 (*Phonology*), Milano, Istituto Editoriale Cisalpino, 1976, pp. 75-76; Geoffrey Horrocks, *Greek: A History of the Language and its Speakers*, ed. a 2-a, Oxford / Malden (Massachusetts), Wiley-Blackwell, 2010, p. 170.

³² *SB* 5, 7992 = *PSI* 13, 1332.

³³ *POxy* 20, 2271.

³⁴ Pentru inscripțiile latine vezi Alison E. Cooley, *The Cambridge Manual of Latin Epigraphy*, Cambridge/New York, Cambridge University Press, 2012, pp. 291-297. Trebuie precizat că unele variante sau chiar erori de scriere puteau apărea în timpul procesului de *ordinatio*, în care textul era transcris de pe o ciornă redactată în litere cursive. Pentru o listă de erori specifice epigrafiei latine, vezi Jean Mallon, *L'ordinatio des inscriptions*, în *CRAI*, 99, 1, 1955, pp. 126-137.

lingvistic este extrem de sărac și preponderent onomastic, fapt ce a încurajat un tratament speculativ, receptat deseori cu reticență³⁶. În general se vorbește de mai multe varietăți trace, acoperind spații întinse și considerate fie limbi distincte, fie variante dialectale ale unei limbi unice. Limba băștinașilor din provinciile Moesia Superior și Inferior, presupusă a fi fost vorbită și în teritoriile adiacente de la nord de Dunăre, este numită convențional „daco-moesiană”, o limbă separată geografic de celelalte limbi trace de munții Haemus și caracterizată printr-o onomastică aparte³⁷. N-au lipsit încercările de a reliefa unele particularități ale acestor idiomuri, printre care se numără și o evoluție fonetică târzie sau dialectală *di* > *z*, susținută atât conform etimologiei propuse de Bonfante³⁸, cât și, mai recent, de către Dan Dana, pornind de la alte alternanțe în scrierea numelor „daco-moesiene”, înregistrate pe *ostraca* egiptene, dar și pe pietre și diplome militare de pe întreg cuprinsul imperiului³⁹, cum sunt variantele toponimului Dierna⁴⁰ sau perechi de nume precum *Diurpagisa*⁴¹ și *Surpogissus*⁴². În lumina acestui studiu, cred că astfel

³⁵ Termenul descrie o realitate administrativă și geografică, dar nu avem dovada unei etnii sau limbi „moesiene”: etnonimul apare pentru prima oară în sursele scrise la începutul domniei lui Tiberius, după crearea provinciei. Vezi Dilyana Boteva, *Ancient Literary Tradition on Moesi/Moesia (mid 1st c. BC – mid 1st c. AD)*, în Lyudmil Vagalinski, Nicolay Sharankov, Sergey Torbatov (ed.), *The Lower Danube Roman Limes (1st – 6th c. AD)*, Sofia, NIAM-BAS, 2012, pp. 9-22.

³⁶ Fortson IV, *Indo-european language*, pp. 459, 463; Anna Panayotou, *Greek and Thracian*, în Anastassios Fivos Christidis (ed.), *A History of Ancient Greek: From the Beginnings to Late Antiquity*, Cambridge/New York, Cambridge University Press, 2007, p. 743.

³⁷ Georgiev, *Raporturile*, pp. 39-58; Idem, *Thrakisch und Dakisch*, pp. 1148-1194; Dan Dana, *Les Daces dans les ostraca du désert oriental de l'Égypte. Morphologie des noms daces*, în *ZPE*, 143, 2003, pp. 167-171; Idem, *La différenciation interne de l'onomastique thrace*, în Torsten Meißner (ed.), *Personal Names in the Western Roman World. Proceedings of a Workshop convened by Torsten Meißner, José Luis García Ramón and Paolo Poccetti, held at Pembroke College, Cambridge, 16-18 September 2011*, Berlin, Verlag für Kunst & Kulturwissenschaften, 2012, pp. 223-245.

³⁸ Georgi Mihailov, *La langue des inscriptions grecques en Bulgarie. Phonétique et morphologie*, Sofia, 1943, pp. 10, 64; Georgiev, *Raporturile*, p. 43; Idem, *Thrakisch und Dakisch*, p. 1172.

³⁹ Dan Dana, *Les Daces dans les ostraca du désert oriental de l'Égypte. Morphologie des noms daces*, în *ZPE*, 143, 2003, pp. 181, 185; Idem, Florian Matei-Popescu, *Soldats d'origine dace dans les diplômes militaires*, în *Chiron*, 39, 2009, pp. 230-231.

⁴⁰ Deja explicate prin fenomene interne limbii latine de Radu Ardevan, *Dierna – toponymie et histoire*, în Petar Petrović (ed.), *Roman Limes on the Middle and Lower Danube*, Belgrad, Archaeological Institute, 1996, pp. 245-246.

⁴¹ *CIL* 3, 14574 = *ISM* III, 2, 108. Inscriptia a fost descoperită la Ravna, în Serbia.

⁴² *AE* 2004, 1911. Locul descoperirii este necunoscut. Este o diploma militară eliberată în 152 lui *Surodago Surpogissi f(ilio) Daco*.

de variații trebuie explicate nu printr-o dinamică a limbilor indigene surprinsă în inscripții, ci prin evoluții interne și convenții de scriere întâlnite în latină și greacă⁴³.

În concluzie, înainte de a discuta particularitățile fonetice ale limbilor autohtone din Balcani pornind de la variațiile grafice ale unor nume, trebuie luată în considerare contribuția decisivă a practicilor de scriere din greacă și latină, limbile de expresie ale civilizației romane.

DRAGOȘ HĂLMAGI
Universitatea din București

ABREVIERI

AE – *L'Année épigraphique*

ANRW – *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*

CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum*

CRAI – *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*

IGB – *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*

IMS – *Inscriptions de la Mésie Supérieure*

POxy – *Oxyrhynchus Papyri*

PSI – *Papiri della Società Italiana*

SB – *Sammelbuch griechischer Urkunden aus Aegypten*

SEG – *Supplementum Epigraphicum Graecum*

ZPE – *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*

DEUS SABADIUS. SPELLINGS OF SABAZIOS IN THE MOESIAN PROVINCES

Abstract

The cult of Sabazios became very popular in the Roman times, spreading from Anatolia to Greece, Balkans, Italy, Gaul, Germany, and in North Africa. The name of this god was known under several spellings in the Greek and Latin literary and epigraphic sources. Some of the variants (*Sabadius*, *Sebadius*, *Savadius*, *Σαβάδιος*) were sometimes explained through a particular pronunciation or spelling of Thracian or Moesian origin. This study suggests that these forms are not specific to a Moesian substratum and they are to be explained as hypercorrect forms of Sabazius / Sabazios. Similar variations are known from other contemporary Latin and Greek texts and perhaps, in our case, the spelling was also influenced by a folk etymology: *dius* (a variant of *divus*) and *δῖος* meaning “godly, divine”. Moreover, when studying similar spelling variations of local names, we should differentiate

---

⁴³ Analogii se pot aduce și din onomastica recentă, mult mai bine cunoscută: astfel, numele rusești terminate în *-oș* sunt transcrise în alfabet latin fie cu *-off*, fie cu *-ov*, fie cu *-ow*, iar aceste variații nu reprezintă un indiciu cu privire la evoluția în timp sau diversitatea dialectală a limbii ruse vorbite.

DRAGOŞ HĂLMAGI

the contribution of Greek and Latin orthographical practices, before arguing about the original sounds of the mysterious languages of the pre-Roman Balkans.

KEYWORDS: epigraphy, onomastics, (Greek and Latin) language change, hypercorrection, orthographical practices.